

תפיסת השירות, מניעים לגיוס וציפיות מהשירות = מחקר בקרב חיילים בני מיעוטים המתנדבים לצה"ל

גלי רייך¹

מאמר זה בוחן את המניעים לשירות הצבאי, תפיסת השירות והציפיות מהשירות, בקרב חיילים בני המיעוטים המתנדבים לצה"ל. המחקר מתבסס על 489 שאלונים למילוי אישי שנאספו מסוף פברואר עד תחילת מאי 2006. הממצאים המרכזיים מצביעים על כך שהחיילים תופסים את השירות כצה"ל כחשוב ומשמעותי, שהשירות הצבאי נתפס כדבר שיכול להשפיע לחיוב על השתלבות בחברה, וכי ישנה הרגשה של הפלייה בשירות ובחברה. בהמשך לכך מתואר במאמר תהליך של שימוש בממצאים לצורך דיון ביישום גישה רב-תרבותית במחקר. מתוך מהלך דפלקטיבי שלנו החוקרות על תהליך המחקר, עולה כי ישנם אלמנטים של רב-תרבותיות אותם שילבנו במחקר (למשל, שימוש בשפה, רגישות לתרבות ייחודית וכד') וישנם מאפיינים אחרים שפחות באו לידי ביטוי (למשל, התבססות על מונחים והנחות יסוד שלנו כחוקרות ופחות על אלו של אוכלוסיית המחקר). מתוך הלמידה הרבה ממהלך המחקר, מועלות גם מספר תובנות מעשיות אליהן כדאי לשים לב במהלך מחקר בין-תרבותי נוסף.

הקדמה

לאורך ההיסטוריה, גם בעתות משבר או קונפליקט, אפשר למצוא דוגמאות שונות להתגייסות קבוצות מיעוטים לצבא מדינתם. קננה (2003) ואנלו (1978, 1980) מתארות כמה דוגמאות כאלה ממדינות שונות, ביניהן: שירות חיילים אפרו-אמריקאים בצבא האמריקני גם בתקופת הדיכוי וההפרדה בין שחורים ולבנים בארה"ב, שירות חיילים יפניים בצבא ארה"ב במהלך מלחמת העולם השנייה, שירות חיילים אסיאתיים בצבא בריטניה-הודו בזמן הקולוניאליזם במדינתם, שירות חיילים איריים קתוליים בצבא בריטניה במהלך הסכסוך בצפון אירלנד, שירות חיילים אלג'יראים בצבא צרפת בזמן הכיבוש, שירות חיילים כורדים בצבא התורכי, וכן שירות חיילים פלסטינים, שהרכיבו כשליש מצבא ירדן, במהלך התקופה של ספטמבר השחור² ב-1970. שירות בני המיעוטים בצה"ל קיים מימי קום המדינה (זיידאן, 2004). במהלך שנותיה הראשונות של המדינה התפתחו שינויים ביחסי קבוצות המיעוטים השונות עם צה"ל, כך שכיום בדואים, ערבים נוצרים וערבים מוסלמים (בשונה ממיעוטים אחרים) אינם חייבים בשירות על פי חוק. אבו ריא (1994) מציג שתי סיבות מרכזיות לפטור מגיוס של האזרחים הערביים: האחת - התנגדות מצד האזרחים החשים את דילמת "הנאמנות הכפולה" ומעדיפים שלא לשתף פעולה עם צה"ל הנלחם בעמם. השנייה - מצד הממסד, קרי הממשלה וצה"ל עצמו, שרואים באזרחים

מבוא

למאמר זה שתי מטרות מרכזיות: הראשונה נובעת ממטרות המחקר עצמו והיא בחינת המניעים לגיוס, הציפיות ממנו ותפיסת השירות של חיילי מיעוטים המתנדבים לצה"ל. דרך הדיון בממצאי המחקר כוונתנו היא שהקוראים והקוראות ירחיבו את ידיעותיהם על תחושותיהם ועל חוויותיהם של חיילים בני המיעוטים המשרתים בצה"ל. מעבר לכך, מאמר זה יש בכוחו להראות כי בקרב החיילים (לפחות בנושאים שנבדקו) - הדומה עולה על השונה. כלומר, שלצד שוני תרבותי, תפיסת החיילים בני המיעוטים את השירות, המניעים לגיוס והציפיות ממנו מזכירה, ברובה, את המתקיים בקבוצות חיילים אחרות, מתוך הידוע לנו מסקרי ממד"ה.

המטרה השנייה היא שימוש בממצאי המחקר ובתובנות שעלו במהלכו כפלטפורמה לדיון ביכולתנו כחוקרים ליישם גישות רב-תרבותיות במחקר, בתוך הארגון הצבאי. כוונתנו היא לשתף את הקורא בהרהור תיאורטי יותר בנושא רב-תרבותיות. כאן הכוונה היא שקצינים וקצינות בתחום מדעי ההתנהגות, כמו גם מפקדים בשטח, יבחנו כיצד משתקפת בעבודה השוטפת הדרך בה נתפסים בני המיעוטים בארגון, והאם אנו בצה"ל פועלים מתוך גישה של רב תרבותיות או מצב של ריבוי תרבויות (קימרלינג, בתוך פומרנץ-זורין, 2006) מתוך הבנה מה ההבדל בין השניים.

1 סרן גלי רייך שימשה חוקרת בענף מחקר בממד"ה.

מרכזית שעולה מתוך מחקר זה והיא התמודדות עם נושא הרב-תרבותיות במחקרים בצה"ל.

המחקר בנושא מיעוטים בצבא עד היום:

הנקודה המשמעותית ביותר שחוזרת במחקרים שונים שנעשו בצבא לאורך השנים על אוכלוסיית בני המיעוטים המתנדבים לצבא, היא שחיילים אלה הם בעלי בעיות משמעת והסתגלות למסגרת הצבאית וכי ישנם הבדלי תרבות משמעותיים בינם לבין עמיתיהם היהודים. במחקרים אלה קיימות מספר בעיות: ראשית, המחקרים הושתתו על הנחות יסוד תרבותיות על הקבוצה, כגון רמת המסורתיות והשבטיות של הקבוצה, אולם עם זאת לא נלקחו מאפיינים אלה בחשבון ולא שולבו או שינו את מהלך המחקר כהוא זה. במילים אחרות, הנחת היסוד שקבוצת המיעוטים בצבא הנה בעלת מאפיינים תרבותיים ייחודיים לא קיבלה ביטוי במהלך המחקר עצמו. שנית, מבחינה נושאת, לא נבחנו מניעיהם לשירות וציפיותיהם מהשירות אלא יכולות הסתגלות לחיי הצבא ובחינת בעיות המשמעת של החיילים בהשוואה לחיילים אחרים. נקודה זו מבטאת אולי באופן החזק ביותר כי הגישה המובילה במחקרים אלה הייתה השאיפה ליצור אינטגרציה חברתית וכור היתוך וחסרה בהם הסתכלות רב-תרבותית. כמו כן, המחקרים, שמתמקדים בבעיות ההסתגלות והמשמעת של החיילים, לא המשיכו לבדוק מדוע עולות בעיות אלו וכיצד ניתן לטפל בהן. גם המחקרים השונים בממד"ה שבוחנים את תפיסת השירות של חיילים בחובה ובקבע מעולם לא התמקדו באוכלוסיית המיעוטים באופן ספציפי, אלא כללו אותם כחלק ממסגרת הדגימה הכוללת של המחקר. התוצאה של ניסיון מחקרי זה היא שקיים ידע מאוד מצומצם על חווית טרום הגיוס ותפיסת השירות של קבוצה זו. שלישית, ברבים מהמחקרים קיימת בעייתיות מתודולוגית לא פשוטה. הדבר התבטא, למשל, בכך שהמחקרים התבססו על מקורות מידע כגון, נתונים דמוגרפים שבידי הצבא או חוות דעת המפקדים אך לא הגיעו אל הקבוצה עצמה ולא דיברו עם החיילים "בש"ל רגישות הנושאים" (דיזיצר, 1986). מתוך שאיפה להבין טוב יותר את יחסיה של קבוצה זו עם הצבא, תפיסת השירות שלה והתמודדות שלה עמו, ומתוך שאיפה למחקר אחר, מחקר שייקח בחשבון הבדלי תרבות שונים, בין היתר, נבנה המחקר הנוכחי.

שוונות תרבותיות ורב-תרבותיות בצבאות:

הדיון ברב-תרבותיות הוא דיון עשיר ומגוון וקצרה היריעה מלפרטו כאן. תיאוריות שונות מגדירות ומתייחסות למושג תרבות דרך מאפיינים קבוצתיים שונים, כגון רקע אתני, כלומר קבוצה בעלת תודעה של מוצא משותף זיכרון קולקטיבי ומולדת, או כמובן רחב ומגוון יותר; קבוצות שונות - אתניות, מעמדיות

הערביים סיכון ביטחוני. למרות זאת, רבים מבני מעוטים אלה שירתו לאורך ההיסטוריה בכוחות הביטחון, וכיום משרתים בהתנדבות בצה"ל כ-2,000 חיילים.

ניתן להבין כי עבור בן המיעוטים ההחלטה להתנדב לצה"ל, אינה טריוויאלית, גם מעבר לחוסר החיוב החוקי. הצעירים המתנדבים לצה"ל הם מיעוט קטן בקרב קהילותיהם ונאלצים להתמודד עם התנגדות מקרב משפחה וחברים סביבם. ההתנגדות מגיעה ממי שחושש כי השירות בצה"ל פוגע בזהות הלאומית הערבית, הפלסטינית או הבדואית ומחשש לפגיעה בכבוד המשפחה (ג'קי חורי, "הארץ", 26.5.06, קננה, 2003, שייח' אלחטיב, בתוך אבו ריא, 1994) וממי שמאמין כי "הבדואים שווים רק במדים" ואין באמת רצון לשלבם במדינה ולשפר מעמדם (רופא-אופיר, "TENY", 23.4.07), ויש גם מי שטוען כי אין באפשרות השירות הצבאי לשפר את מעמד המיעוטים בישראל וראייה לכך הם קבוצות מיעוטים הנמצאות בצה"ל (דוגמת הדרוזים) שלא הצליחו לשפר משמעותית את מעמדם החברתי בעקבות השירות (ליסק, 1998, וייס, "YNET", 12.7.06, אילן, הארץ, 10.10.06) נימוק נוסף הוא העובדה כי עבור בן המיעוטים, קיימות הגבלות לתפקידים ויחידות מסוימות בתוך הצבא (כתבה בידיעות אחרונות, 24.1.94, בתוך אבו ריא, שם). מעבר לכך, הצעיר המתגייס מודע לכך כי ייתכן ויאלץ להלחם בבני קבוצתו האתנית. הוא גם מודע לכך, מתוך שיחות עם חבריו ומכריו, שלרוב תהליך הגיוס אינו פשוט מבחינת התחקירים הביטחוניים החוזרים והארוכים, גם אחרי שקיבל את ההחלטה להתנדב. ולמרות כל זאת, דיווחים ומחקרים שונים מראים כי צעירים רבים מעוניינים להצטרף לשורות הצבא (כפירי, 2006, נון וגל, 1999, אבו ריא, 1994).

מכאן, השאלה המתבקשת היא מה מניע את הצעירים לשקול ולהתנדב לצה"ל? כיצד הם תופסים את שירותם? וכך, מהן הציפיות שלהם מהשירות? שאלות אלה עומדות במרכז העבודה הנוכחית.

המיעוטים המתנדבים לצה"ל מהווים קבוצה ייחודית לא רק מתוקף החלטתם להתנדב לצבא. מדובר בקבוצה בעלת מאפיינים תרבותיים שונים מקבוצת הרוב באורחות החיים; בדת, במסורת, בשפה, במנהגים, ולעיתים גם במקום המגורים והאמצעים הקיימים לרשותם. ההנחה שעמדה בבסיס המחקר היא שלגורמים אלה השפעה על החלטתו של הצעיר להתנדב לצה"ל והיא גם מעצבת את חווית השירות שלו. מתוך כך ניסו במחקר זה לא רק ללמוד על האוכלוסייה ואורחותיה אלא לאור ההיכרות עמה גם להתאים את כלי המחקר ואופן ניהולו אליה. במאמר זה אציג חלק מממצאי המחקר ואתמקד במניעים ובציפיות של בני המיעוטים מהשירות וכן בתפיסתם את השירות. הדיון בממצאים אלו יהווה תשתית לדיון בסוגיה

שייכות הפרט למדינה, בניית זהות אישית, או השגת יוקרה וכוח דרך השירות הצבאי (קננה, 2003, ספיר, 2003, זיידאן, 2004, לוי, 2004, ברמן 2004, כפירי, 2006).

אם נתמקד בחומר הקיים על קבוצות מיעוט, ניתן לדבר על ארבעה מניעים מרכזיים העולים במחקרים השונים:

1. תפיסת השירות כחובה לאומית - במאמרה מתארת ספיר (2003) כיצד משתמשים חיילים בדואים בגדס"ר⁷ במה שהיא מכנה "שיח ממלכתי לאומי" בהתייחסם לשירות הצבאי, שיח המתבטא באמירות כגון: "אנחנו רוצים לתרום למדינה" ... "אני אזרח ואני מרגיש חובה לתת". שיח זה מעיד על אימוץ החיילים את התפיסה כי השירות הצבאי הוא חובה לאומית הנובעת מעצם החיים במדינה זו והוא ביטוי לאזרחות טובה. שיח זה עולה גם במקומות אחרים, למשל, אצל זיידאן (2004) המתאר במאמרו את רגש המחויבות הלאומית העולה ממכתבו של צעיר ערבי ב-1950 לרמטכ"ל, במכתב הוא כותב כי היה רוצה להתגייס בשל "הרגש הלאומי שמפעם בי למדינתנו האהובה". (עמ' 135). באותו הקשר סיפר ל-YNET⁸, בדואי שהתגייס לצה"ל, שהסיבה שלו להתנדב הייתה כי "ישראל זו המדינה שלי וזה מה שהייתי צריך לעשות בשביל המדינה" (וייס, 12.7.06).

2. השיח השני שמציגה ספיר (2003) הוא "שיח תעסוקתי", בו נתפס השירות ככלי למוביליות תעסוקתית והשתלבות בשוק העבודה. גנון (2005) קורא למניע זה 'אינטרס אישי' המתבטא במחשבה על העתיד, על התפתחות אישית ועל קידום, מחשבה מה יהיה נכון כלפי המשפחה, באיזו עבודה יכול להשתלב בהתאם להשכלתו. אגלו (בתוך ששון לוי, 3002) מתייחסת לנקודה זו בהרחבה, בבחינה של המניעים לגיוס בני מיעוטים לצבא. למשל, דוגמא של חייל סקוטי המתגייס לשורות צבא בריטניה, היא טוענת כי "לא נוכל להניח מראש שהחייל תופש עצמו כסקוטי. אולי הוא רואה עצמו מובטל, או חוואי. הוא לא מתגייס מתוך גאווה בתרבות הצבאית הסקוטית, אלא מאחר ולא נמצאה לו פרנסה אחרת" (עמ' 251).

3. גנון (2005), מאירי (1984) וברמן (2004) מתארים שיקול נוסף לגיוס והוא שיפור מעמד חברתי והרצון לשוויון. זהו שיקול המעיד על הקשר שעושים הצעירים בין השירות הצבאי והשתלבות בחברה. ספיר (2003) מתארת כיצד שיקול זה מתבטא במה שהיא מכנה "שיח אפליה", למשל, תלונות על יחס לא הוגן במדינה, יחס לא הוגן בצבא למול יחידות אחרות והיעדר אופק שירות. שיח זה מהווה ביטוי לאכזבה שהשירות הצבאי אינו משפיע על האפליה החברתית במדינה, על אף הציפיות לכך. שיח זה, טוענת

בעלות אוריינטציה דתית או מינית נפרדת, בעלות שפה משלהם, זהות נפרדת והסובלות מקיפוח בהשוואה לתרבות הדומיננטית. מאפיינים שונים אלה מהווים חלק מתרבות הקבוצה (סמית, 1986, יונג, 1990, מאוטנר, שגיא ושמיר, 1998, בתוך פומרנץ-זורין, 2006). התשובה לשאלה 'כיצד תרבות שונה מקבלת מקום בחברה' יכולה להוות האינדיקציה האם קיימת גישה של רב-תרבותיות באותה חברה; האם תרבות הקבוצה הנחשבת שונה מדוכאת, מושתקת, או האם יש מקום לחברי הקבוצה לחגוג אותה בפומבי וכן היכן וכיצד חוגגים אותה. ביטוי נוסף הוא, האם מעלים חברי הקבוצה, על בסיס תרבותם השונה, דרישות מסוימות כלפי הממסד? וכיצד מגיבה לכך חברת הרוב? כמובן שחוקרים שונים מגדירים רב-תרבותיות באופן קצת שונה ויש שאף מלינים על כך שמרוב השימוש במונח הוא כבר איבד ממשמעותו.

קימרלינג, (2002) ונחתומי (2003) (בתוך פומרנץ-זורין, שם) מבקשים להדגיש שמצב בו מספר קבוצות מובחנות נמצאות במסגרת אחת (כמו ישראל, כך טוען קימרלינג) הוא מצב דמוגרפי או מבני ויכול להיקרא ריבוי תרבותי, אך "רב-תרבותיות" זו גישה של ניהול המצב או עמדה פוליטית כלפיו.

בשונה ממחקרי עבר על מיעוטים בצה"ל - מחקר זה אינו מנסה לבחון את התאמת הקבוצה, או הסתגלותה לתרבות ההגמונית הקיימת בצה"ל, אלא להגיע אל החיילים עצמם על מנת להבין את חווית הגיוס והשירות שלהם ממקור ראשון.

מתוך מודעות למאפייני האוכלוסייה נעשה מאמץ במספר היבטים לשלבם במחקר הנוכחי. לדוגמא, שפת המחקר הייתה ערבית, איסוף הנתונים נערך בכל חלקי הארץ, נבחן הקשר בין חוויות השירות לבין דת החייל, השפעת המשפחה על השירות ועוד. למיטב ידיעתי זהו המחקר היחידי המתפרסם, שנעשה בראייה כוללת ובקרב כלל חיילי צה"ל⁴.

מניעים לשירות צבאי

השירות הצבאי, במדינות רבות וכן בישראל, נתפס עדיין כחובה לאומית וכדרך למימוש אזרחות טובה (לומסקי פדר וכן ארי, 1999). תפיסה זו באה לידי ביטוי במניע מרכזי לגיוס, כפי שניתן לראות, למשל, בסקרי עמדות של מלש"בים⁹ וחיילי חובה שביצעה ממד"ה לאורך השנים, וכן בדו"חות מחקר שהתבצעו בצבא ארה"ב⁶. רגש זה של לאומיות מקנה למדינה כוח רב על אזרחיה, בגייסה אותם לשירות ביטחון, הן מקבוצת הרוב והן על קבוצת המיעוט, טוענת אגלו (בתוך ששון-לוי, 2003).

הנחה נוספת היא, כי קבוצות, רוב ומיעוט כאחד, מפיקות תועלות שונות משירותן הצבאי. המחקרים השונים מתארים הפקת תועלת סימלית, השגת הטבות חברתיות וכלכליות, פיתוח

בקשיים שונים במהלך שירותם הצבאי (קשיים פיסיים, חברתיים, קשיי הסתגלות, תנאי שירות גרועים ועוד), וכן איפה רואים עצמם בעתיד.

- תפיסת מסלול השירות החדש - עד כמה המסלול החדש נתפס בעיני המשרתים כמוצלח וכרלבנטי להשתלבותם בחברה הישראלית. בנוסף, נבחנו העדפותיהם ביחס לאפשרויות ההכשרה וההשכלה השונות המוצעות בשנת השירות השלישית.
- בעבודה זו אתאר כמה מהמצאים משלוש הסוגיות הראשונות.

שיטה

- שיטת המחקר - המחקר התבצע באמצעות שאלון עמדות כמותי, אנונימי, שתורגם לשפה הערבית. השאלון הועבר לחיילים למילוי עצמי, באמצעות חוליות משולבות של מאבחנות מחקר מממד"ה וחיליים מדריכי נוער דוברי ערבית. השאלון נכתב על בסיס שאלוני עמדות המתבצעים באופן קבוע בממד"ה. שינויים ותוספות הוכנסו לאחר התייעצות עם שותפים המכירים את האוכלוסייה בצבא ובאזרחות (ביניהם נציגי האגף הביטחוני-חברתי במשרד הביטחון, נציגי מרחב בדואי צפון ודרום בחיל חינוך, מפקד הגדס"ר, מפקד יחידת הגששים בפד"ם⁸).
- אוכלוסיית המחקר - המחקר התבצע בקרב אוכלוסיית חיילי חובה ומשרתי קבע, בדואים, מוסלמים ונוצרים ערבים, המתנדבים לשירות, בדרגות טוראי עד סרן, במגוון יחידות.
- איסוף הנתונים - איסוף הנתונים התבצע באמצעות העברת השאלון לחיילים פנים אל פנים. במספר יחידות הועבר השאלון ביחידה עצמה⁹, ועבור שאר החיילים¹⁰ התבצעו שלושה כנסים אזוריים, בצפון, בדרום ובמרכז הארץ. השאלון הועבר במהלך חודשיים וחצי (סוף פברואר עד תחילת מאי 2006). לא הוכנה מסגרת דגימה מראש בשל הפיזור הרב של החיילים ביחידות שונות וברחבי הארץ. המטרה הייתה להגיע למספר הרב ביותר של חיילים. בסה"כ נאספו 489 שאלונים, ולאחר בדיקת ייצוגיות נתוני אוכלוסיית המחקר, שוקללו ממצאי הסקר על בסיס דת. טעות הדגימה היא 3.9 לכל כיוון.

הצגת ממצאים מרכזיים:

בסיכום הממצאים העיקריים אתיחס בעיקר לתפיסת השירות הצבאי ולקשר שנעשה בין השירות הצבאי והשתלבות במדינה. את הנתונים הקשים ניתן למצוא בנספחים המצורפים.

ספיר, קיים הרבה מעבר למה שניתן למצוא בקיטורים אצל חיילים אחרים ואולי הוא המניע השונה בין קבוצות מיעוט ורוב בנוגע לשירות הצבאי.

- 4. זהות - בהחלטה אם להתנדב לצה"ל חייב הנער לשאול עצמו מה מרכיב את זהותו וכיצד הוא רואה את עצמו. זהות זו, טוענת אנלו (1978, 1980) אינה קבועה ויכולה להשתנות בהתאם לנסיבות ובהתאם לשירות הצבאי והחוויות בו. גנון (2005) טוען, כי התשובה לשאלה כיצד הצעיר רואה עצמו ברגע לקראת הגיוס תשפיע על החלטתו - האם הוא רואה עצמו כבדואי-ישראלי, ישראלי-בדואי, ערבי-ישראלי, ישראלי-ערבי, פלסטיני? כאן חשובה גם המסורת המשפחתית והקבוצתית ויחסה לשירות הצבאי, טוענים גנון (שם) ומאירי (1984). הדרך שבה רואה הצעיר את עצמו והקבוצה עמה הוא מזדהה ושדרכה הוא מזהה את עצמו משמעותית למטרות אותן ירצה הצעיר לקדם בשירות (קננה, 2003). בהמשך, מציין גנון, כי גם לאופיו של הצעיר וליצר ההרפתקנות שבו השפעה על החלטתו של הצעיר להתגייס.

הרקע למחקר

מטרת המחקר הייתה בחינת יחסם של המשרתים המתנדבים למסלול שירות חדש, שנקרא "להב", שגובש עבורם במשרד הביטחון, וכן בחינת עמדתם בהקשר הרחב יותר של שירותם הצבאי.

תוכנית "להב" מעניקה לחיילים הבדואים והמיעוטים המתנדבים לצה"ל 8 חודשי הכשרה מקצועית או לימודים לאחר שתי שנות שרות. עם ההחלטה על יישום התוכנית החל מגיוס אוגוסט 2006, התבקשה ממד"ה ע"י משרד הביטחון וצה"ל, לבצע מחקר שיבדוק את ההתאמה בין התוכנית המוצעת להעדפות המתנדבים, כישוריהם וציפיותיהם.

להלן הסוגיות שנבדקו במחקר:

- ההחלטה להתנדב והציפיות מהשירות - המניעים לקבלת ההחלטה להתגייס לצה"ל, מידת השפעתם של גורמים שונים (משפחה, סביבה חברתית, גורמי צבא וכו') בקבלת ההחלטה לשרת, מה יכול לעודד בני נוער אחרים להתנדב, וכן ציפיות מהשירות.
- עמדות כלפי השירות ושביעות רצון מהשירות - שביעות הרצון של המשרתים מהיבטים שונים של השירות הצבאי (התפקיד, היחידה, המפקד, תנאי השירות וכדומה), האם היו חוזרים על אותה החלטה להתנדב גם כיום, וכן משמעות השירות עבורם.
- קשיים בשירות ותפיסת העתיד - עד כמה נתקלים החיילים

אישית - הרצון להמשיך את דרך המשפחה וחיפוש אחר עניין ואתגר (ראו תרשים מס' 5).

תחושת הפלייה וחוסר שוויון בצבא ובחברה:

טיפול בחוסר השוויון הקיים בצה"ל ובחברה וקידום מעמד הבדואים במדינה עלה כנקודה בתשובות הפתוחות שהשיבו החיילים כמענה לשאלה על גורמים היכולים לעודד את הגיוס לצה"ל¹¹ (ראו טבלה מס' 1). העובדה שתשובות העוסקות בנושא טעון כהפלייה הועלו ביוזמת המשיבים מעידה, כנראה, על חשיבות הנושא עבורם (הייחוד בשאלה פתוחה הוא האפשרות לקבל מהמשיב תשובה "מהבטן" מבלי להכתיב מראש את אופן התשובות. תשובות אלה מקרבות אותנו לעולמו הפנימי של המשיב ומאפשרות להציף תחושות שהחוקרות לא בהכרח חשבו עליהן מראש (טיארג'אן, 2001).

דיון בממצאים:

הממצאים לאור התאוריה: מהממצאים עולה כי מניעים המתוארים בספרות עולים גם בסקר הנוכחי. הממצאים מעידים על כך שתפיסת התרומה הלאומית והקשר למדינה, שהזכירו ספיר (2003) וזיידאן (2004) קיים כמניע מרכזי להתנדבות לצה"ל. מתוך הממצאים ניתן לראות כי המשיבים קושרים, בצורה חזקה, בין השירות בצה"ל לבין השתלבות במדינה, על היבטיה השונים, כמעט בכל תחום שנשאלו. כמו כן, תפיסת הצבא כיתרון תעסוקתי מקבל ביטוי בעמדות המשיבים הן במניעים לשירות, ברצון ללמוד מקצוע תוך כדי הצבא והן בציפיות לצאת מהשירות עם מקצוע ביד, להשתלב בשוק העבודה ולהתקדם. גם הרצון הגבוה להישאר בקבע בעתיד (44%) מעיד על תפיסת השירות כמקום תעסוקה. גם תחושות האפליה עולות מתוך התשובות. עולה כי החיילים תופסים את שירותם כעמוס בבעיות שונות, כפי שציינה ספיר (2003) וכי הם חשים הפלייה הן בצבא והן בחברה. אמירות כמו "שנהיה כמו אזרחים שווים אחרי שפושטים את המדים וחוזרים להיות ערבים", הן משמעותיות ביותר להבנת תחושות החיילים. שאלת הזהות של המשיבים לא עלתה בתשובות השונות. מהשיח הממלכתי לאומי ניתן להניח כי הקשר שלהם למדינה חזק, אך לא ניתן להסיק מכך על תפיסת הזהות שלהם. ייתכן שזו שאלה ששיטת המחקר הכמותית חוטאת לה ושיטת מחקר איכותנית תוכל לענות עליה טוב יותר. מסקנה זו מביאה אותי לנקודה הבאה שיש להדגישה בבואנו לדון במחקר הנוכחי ובהבנות שעולות ממנו.

תפיסת השירות הצבאי כחשוב ומשמעותי:

באופן כללי, החיילים מדווחים על שביעות רצון גבוהה מהשירות בהיבטים השונים שנבחנו: תהליך הגיוס, השירות הצבאי באופן כללי, התפקיד, תנאי השירות, היחידה והמפקד הישיר. בה בעת, שביעות רצונם מהדרך בה מטפלים בבעיותיהם בצבא אינה מספקת (ראו תרשים מס' 1). בנוסף, השירות הצבאי עבורם נתפס באופן מובהק כמשמעותי וחשוב, וכשירות שיש בצדו כבוד (ראה תרשים מס' 2). מבחינת קשיים במהלך השירות, החיילים מדווחים על שירות עמוס בקשיים. מהנתונים עולה כי אחד מכל שלושה חיילים, ובמקרים מסוימים אחד מכל שניים, נאלץ להתמודד בתדירות כלשהי במהלך השירות בכל אחד מהקשיים שהוצגו להם, כשלאורך המחקר, הקושי הכלכלי בולט ביותר (ראו תרשימים 3, 4 ו-5 וכן טבלה מס' 1). מעבר לכך, יש להתייחס לא רק לעוצמת הקשיים אלא גם לתוכנם. למשל, העובדה שהחיילים מדווחים על התמודדות עם עומס בעיות אינה בהכרח מטרידה כשלעצמה, שכן דיווחים על עומס בעיות וקשיים עולים באופן דומה בסקרים אחרים של חיילים. אולם, ייתכן שהמקרה הנוכחי הוא ייחודי; חיילי המיעוטים, נוסף על שאר הקשיים, נאלצים להתמודד עם בעיות ייחודיות, כגון בעיות על רקע דתי וכן והתנגדות המשפחה לשירות, בעיות שניתן לשער שאינן שכיחות בקרב חיילים יהודים. בהקשר זה, שיפור התנאים בצה"ל צוין כדבר המרכזי שיכול לעודד גיוס של צעירים נוספים (ראו טבלה מס' 1).

תרומת השירות הצבאי להשתלבות בחברה:

מתוך הממצאים ניתן לראות, כי המשיבים קושרים בין השירות בצה"ל לבין השתלבות במדינה על היבטיה השונים: מבחינת הציפייה מהשירות - קיימת ציפייה גבוהה שהשירות הצבאי יסייע להשתלבות חברתית, כלכלית ואישית כמעט בכל תחום שנבחנו (ראו תרשימים 4 ו-5), כשהציפייה הנמוכה מכולן הייתה הציפייה לשיפור במצב הכלכלי. ייתכן שזהו נושא שהחיילים כבר הפסיקו להאמין כי ישתנה, ולכן הם נזהרים שלא להביע ציפייה גבוהה לגביו, או שהממצאים הם ביטוי של רצייה חברתית, כלומר מה ראוי לענות בשאלה שכזו. בהמשך לכך, מבין האופציות המוצעות, שאיפה השכיחה ביותר היא להשתלב בצבא קבע, (ראו תרשים מס' 6). להבנתנו, יש להתייחס במשולב לשאיפות להשתלבות תעסוקתית וחברתית, וזהו הבסיס להבנת הרצון הרב להמשיך שירות בקבע. בהתייחס למניעים של בני הנוער לשירות, עולים שלושה מניעים עיקריים: השכיח ביותר הוא הרצון להשתלב במדינה ולהיות "כמו כל אזרח". באותה קטגוריה של השתלבות ורצון להידמות לכלל החברה צוין הרצון להשתלב חברתית במדינה. המניע השני, אינסטרומנטלי יותר, היה שאיפה ללמוד מקצוע ולמצוא עבודה אחרי השירות. המניע השלישי הוא אישי, וקשור להתפתחות

המומצאים כפלטפורמה לדיון

צריך לציין את שמך או מספרך האישי על גבי השאלון. ניתוח השאלונים יעשה במרוכז ע"י צוות המחקר ולא ניתן יהיה לשייך את התשובות אליך. ..."

הקטע הבא הוא התרגום הראשון של הקטע לערבית: " ... שאלון זה הנו סודי ביותר. לכן עליך לא לרשום את שמך או מספרך האישי על השאלון. פילוח השאלון יתבצע במרוכז המחקרים ואין באפשרותך לקבל את התשובות. ...".

דוגמה זו אינה היחידה לבעיות התרגום עמן נתקלנו ואלו הביאו אותנו להחליט על כך שהשאלון יועבר רק בשפה אחת, בערבית. בעקבות זאת נדרשנו לצרף לכל חוליית העברה מד"נים דוברי ערבית.

העברת המחקר בשפה הערבית, הזרה לנו החוקרים, יצרה תחושה של חוסר שליטה במחקר, הרגשה שליוותה אותנו לאורך כל המחקר. חשוב גם לציין כי במקרה הנוכחי, השפה הערבית היא בעלת משמעות פוליטית ביותר בקונטקסט הישראלי בכלל והצה"לי בפרט. זאת הבנו במהלך המחקר כאשר שמענו גם מחלק מהמשיבים הערות כמו "מה פתאום השאלון בערבית, מה אנחנו בצבא הירדני?". חיילים דוברי ערבית, שכל שירותם מונחים שלא לדבר ביניהם ערבית ושהקונטקסט השפתי הן בד"כ של שפת אויב, לא ראו את הניסיון שלנו להתחשב בשפת האם שלהם כחיובי (כמו למשל שאלון בשפה רוסית לעולים) אלא כביטוי לסתירה לכל דבר אחר שלמדו בשירות או אולי עוד קודם, בחייהם האזרחיים.

סיכום ומסקנות

המחקר הנוכחי הצליח לתת לנו תמונה חשובה על שירות חיילי המיעוטים בצה"ל על מניעיהם לשירות ועל ציפיותיהם לעתיד, אך כפי שנוכחנו במהלך העבודה על המחקר ובמהלך ניתוח הממצאים - יש לא מעט מגבלות ונקודות עיוורון בדרך שבה בחרנו לנהל את המחקר.

אין כאן מטרה להכות על חטא או לבטל את ההבנות שהושגו, אלא ללמוד מהעבודה שאנו עושים. אחת ההבנות העולות מהמחקר הנוכחי היא שעלינו להכיר בנקודות העיוורון שלנו ביישום גישות רב-תרבותיות במחקר. הבנה זו ופיתוח כלים שיכולים להתמודד עם רב-תרבותיות, יכולים לשרת את הארגון במחקרים אחרים על אוכלוסיות מיעוט ואוכלוסיות מיוחדות. הארגון כבר עכשיו שואל את עצמו שאלות ביחס לקבוצות שונות בתוכו ודרכי ניהול השונות בו (פומרנץ-זורין, 2006), וכן דרכי המיון לצה"ל של אוכלוסיות שונות, מתוך ההבנה של מגבלות שיטת המיון (ראה תוכנית "אמיר", לחיילים מהעדה האתיופית, של ענף מיון בממד"ה). לכן, נראה כי זוהי שעת כושר לפיתוח

מעבר לממצאים שעולים מנתוני הסקר, התגבשו במהלך המחקר מספר הבנות מהגישה הרב-תרבותית לגבי תהליך המחקר:

א. הנחות יסוד לגבי אוכלוסיית המחקר: למרות שביקשנו לבוא אל הקבוצה עם כמה שפחות הנחות יסוד עליה, המחקר הנוכחי לא היה נקי או אנתרופולוגי גדידא. למשל, בתהליך הכנת המחקר עלה ספק בקרב השותפים למחקר ביחס למידת שיתוף הפעולה בשאלות פתוחות (משמע שהמשיבים לא יפרטו ולא ירחיבו בדברים) בשל שוני תרבותי. עקב ספק זה נקבע מספר מצומצם של שאלות פתוחות ורוב השאלון התבסס על שאלות סגורות. בבואנו לבחון את הממצאים הבנו כי ההיענות לשאלות הפתוחות הייתה מרבית ומגוונת (כפי שניתן להבין מכמות התשובות לשאלות; קרי ה-N). כמו כן, רוב השאלות שנשאלו במחקר מקורן במחקרים אחרים שנעשו באוכלוסייה 'נורמטיבית' של כלל חיילי חובה וקבע בצה"ל והאפשרות מכך ללמוד דבר ייחודי על אוכלוסייה ספציפית זו, מוגבלת.

ב. ברור סוגיות לעומק באמצעות סקר: מניתוח הממצאים, שברובם התקבלו משאלות סגורות, אנו מבינים את מגבלותיה של שיטת המחקר הכמותית וצורת איסוף נתונים בשאלון. קיים קושי לברר לעומק נושאים שעלו בתשובות סגורות, למשל, כיצד נדע האם הרצון לשייכות והציפייה להשתלבות חברתית, שעולים גם מחיילי חובה אחרים בצה"ל, זהים במשמעותם לאלה שעולים מבני המיעוטים? או, מה באפשרותנו ללמוד על נושא הזהות האישית עליו מדבר גנון (5002) כמניע לשירות בצה"ל? גם קננה (3002) מתייחסת להבנה דומה במסקנות מאמרה ומציינת, כי הבינה שלבני המיעוטים המשרתים בצה"ל הבנייה אחרת של מושג הלאומיות והישראליות וכן של זהותם האישית.

ג. בנוסף, שייכותנו לצה"ל הגבילה את סוג השאלות שיכולנו לשאול. למשל, הייתה בעיה לשאול שאלות רגישות יותר, או לבחון לעומק סוגיות שונות (זהות, קשר למדינה, אזרחות, או מקום ההיבט הכלכלי בהחלטה להתנדב) שאין זה ראוי שישאלו ע"י הצבא. כמו כן, היותנו משויכים ומזוהים עם הצבא משפיעים בהכרח על התשובות שקיבלנו.

ד. שפת המחקר- ההחלטה באיזו שפה יתבצע המחקר לא הייתה פשוטה. המחשבה ההתחלתית הייתה, כי הסקר יועבר בשתי השפות וכל חייל יבחר את השפה הנוחה לו בין ערבית לעברית. אולם, במהלך תרגום השאלון היינו עדים לקשיי תרגום משמעותיים. כך, למשל, ניתן להתרשם מהדוגמה הבאה: הקטע הראשון שאביא הוא קטע מתוך מכתב הפתיחה לשאלון בערבית:

"... השאלון הנו אנונימי ומובטחת לך סודיות מלאה, אינך

בנושא פיזור יחידות המיעוטים. מחלקת בקרה, היחידה לפסיכולוגיה צבאית, אגף כוח האדם, צה"ל.

כלים לבחינת סוגיות הקשורות בשירות הצבאי של אוכלוסיות שונות ומיעוטים, על סמך החומר הרב שנאסף.

גנון, פיני (2005). "הבדואים בנגב". הוצאה לאור פיקוד הדרום.

הבנה זו מובילה למספר המלצות להמשך:

דיזיצר אלורה (1986). "בני מיעוטים בצה"ל - סיכום ממצאים". דו"ח מחקר. מחלקת מדעי ההתנהגות ענף מחקרי כוח האדם, אגף כוח האדם, צה"ל.

1. אם אוכלוסיית המחקר דוברת שתי שפות, כדאי לחשוב בקפידה אם ניתן להעביר את השאלון בשתי שפות, כלומר, האם משמעות השאלות נשמרת בשתי השפות. כשמחליטים להעביר את השאלון בשפה אחת, מומלץ לפנות לגורמי תרגום מוסמכים על מנת להיות בטוחים (או לפחות להרגיש יותר נוח) עם תוצאות התרגום.

ורדי, רפאל, (2001). "דו"ח בדיקה בעקבות המאורעות האחרונים" - דו"ח ורדי, בתוך גנון פיני (2005). "הבדואים בנגב", הוצאה לאור פיקוד הדרום.

2. יש מקום לבחון שילוב של שיטת מחקר כמותית ושיטת מחקר איכותנית על מנת לבחון לעומק דפוסי תשובות שעולים. ראשית, כיוון שיתכן ומשמעות המושגים של אוכלוסיית המחקר תהיה שונה ממה שמוכר לחוקרים ממחקרי עבר. שנית, מתוך הבנה כי יש מושגים שאנו החוקרות אף לא חשבנו עליהם מאחר שאיננו מאוכלוסיית המחקר, ושלישית, על מנת שלא להגביל את המשיבים בדפוסי החשיבה המוכרים, שיתכן שחלקם לא רלוונטיים. כמו כן, כדאי לבצע מחקר מקדים (דוגמת קבוצות מיקוד או ראיונות), מהלך שיכול להעניק לנו הבנה עמוקה יותר לגבי השיח המרכזי בקבוצה ולגבי מונחי יסוד ומושגים מרכזיים שבהם משתמשים משתתפי המחקר.

זיידאן, רמי (2004). "תולדות יחידת המיעוטים בצה"ל משנת 1948 ועד שנת 1956". עבודת גמר לתואר "מוסמך האוניברסיטה", אוניברסיטת חיפה, הפקולטה למדעי הרוח, החוג ללימודי ארץ ישראל.

3. בהתאם למטרות המחקר, אפשר לבחון האם הן יושגו טוב יותר אם גורמי מחקר המזוהים עם המערכת הצבאית יבצעו את המחקר, או האם עדיף שהמחקר ינוהל או יבצע ע"י גורמים חיצוניים.

טיארגיאן, רוני (2001). "ניתוח שאלות פתוחות בסקר". מקראה לקורס 'מחקר וצה"ל הגדול', המרכז למדעי ההתנהגות, ענף הייעוץ הארגוני, מדור ההכשרה והמשא"ן.

4. שיתוף פעולה בין גופים יכול לתרום ולסייע בניהול המחקר. במקרה שלנו שיתוף הפעולה (בין חתומכ"א, משהב"ט, ממד"ה, חיל חינוך) הגביר את הנגישות לאוכלוסיית המחקר, עזר בתיאום ההעברות מול היחידות וגישר על פער השפה והמושגים החסרים. כמו כן, שיתוף פעולה עם גוף שאינו צבאי יכול להרחיב את יריעת הנושאים אותם ניתן לבחון, ובכך להגיע להבנה עמוקה יותר של השיח, המושגים, ומהו באופן כללי העולם הפנימי של המיעוטים בצבא. בעתיד כדאי למצוא שותפים למחקר שיכולים להשלים את מה שלגוף אחד ייתכן וחסר.

לו, יגיל (2004). מ"צבא העם" ל"צבא של עממים" - התבוננות בצה"ל העתידי. "מפנה" - במה לענייני חברה, כתב עת באינטרנט, 44.

ליסק, משה (1998). "שירות ציבורי-אזרחי לערביי ישראל: גישה מאקרו חברתית", נייר עמדה, לא פורסם, עמ' 29-23, מתוך חוברת סיכום יום עיון בנושא "שירות חלופי לשירות חובה".

מאירי, איתן (1984). "בדיקת הצד"כ ככלי מיון אפשרי לאוכלוסיית המיעוטים", מחלקת מדעי ההתנהגות, ענף המיון, אגף כוח האדם, צה"ל.

נון, אייל וגל ראובן (1999). "שירות לאומי ממלכתי מלא: הצעה לדיון". מכון כרמל למחקרים חברתיים, זיכרון יעקוב, מתוך חוברת סיכום יום עיון בנושא "שירות חלופי לשירות חובה".

ספיר, ראומה (2003). "מיעוטים אתניים בצה"ל: המקרה של גדוד הסיור המדברי". פסיכולוגיה צבאית. גיליון 2, עמ' 131-170.

מקורות

אבו ריא, עסאם (1994). "שירות לאומי לערבים בישראל", יעד-יהודים ערבים -סדרת ניירות עמדה, המרכז לחקר החברה הערבית בישראל, בית ברל.

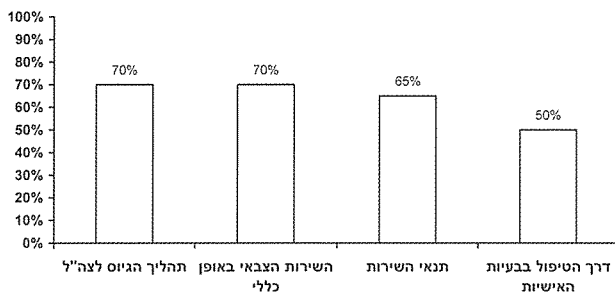
אזרחי, יעקוב (1979). "נייר מטה של היחידה לפסיכולוגיה

- פומרנץ-זורין, לימור (2006). "בין כור היתוך לרב-תרבותיות: ניהול שונות חברתית-תרבותית בצבאות זרים ובצה"ל". המרכז למדעי ההתנהגות, ענף המחקר, תחום מחקר צבא החובה.
- רייטר, יצחק (1979). "המיעוטים בישראל-קווים להתפתחות חברתית פוליטית". דפי הסבר למפקד, ענף ההסברה, מפקדת קצין החינוך הראשי.
- ששון-לוי, אורנה (2003). "מאינטגרציה לריבוד אתני: סינתזה אנלו על אתניות וצבא". פסיכולוגיה צבאית. גיליון 2, עמ' 249-261.
- Enloe, H. Cynthia (0891). "Ethnic Soldiers: State Security in Divided Societies". Athens, University of Georgia Press.
- Enloe, H. Cynthia (1978). "The Issue Saliency of the Military-Ethnic Connection: Some Thoughts on Malaysia". Comparative Politics, Vol 10, No 2, p. 267-285.
- Lomski, Fedder and Ben Ari Eyal (1999). From "The People in Uniform" to "Diferent Uniform for the People", in Joseph Joeter and Jan van der Meulen (eds): Managing Diversity in the Armed Forces - Experiences from Nine Countries. Tilburg University Press. P. 157-186/
- Kanaaneh, Rohda (2003). "Embattled Identities: Palestinian Soldiers in the Israeli Military". Journal of Palestine Studies, No 3, p. 5-20.
- RAND report, "Perceptions of SOF and SOF Career as Barriers to Participation, in: www.RAND.org/pubs/monograph_reports/MR1042.chap5.pdf.
- Shafir Gershon and Peled Yoav (2002). Introduction, Being Israeli; The Dynamics of Multiple Citizenship. Cambridge University Press, p. 1-37.
- ברמן, דפנה. "בני ישראל הולכים לצה"ל - הדור המגויס הראשון של מי שכוננו "הכושם העבריים" רואה בשירות הצבאי הזדמנות לשיפור תדמית". הארץ, 10 ביוני 2004.
- וייס, אריק. "ברגע שאתה מוריד את המדים אתה הופך לערבי, לאויב". YNET, 12 ביולי 2006.
- חורי, ג'קי. "מתרחקים מאתנו". אומרים הורי חללי צה"ל ערבים". הארץ, 26 במאי 2006.
- כפירי, אבי. "עשרות ערבים מחיפה מבקשים להתגייס לצה"ל". זמן חיפה, 10 באוגוסט 2006.
- רופא-אופיר, שרון. "הבדואים שווים רק כשהם במדים". YNET, 23 באפריל 2007.

נספחים

תרשים מס' 1: שביעות הרצון מהיבטים שונים של השירות (באחוזים).

בשאלה זו נבדקה שביעות הרצון ממספר תחומים¹². השאלה שנשאלה הייתה "עד כמה אתה מרוצה מ..."

רוב המשיבים ציינו כי הם שבעי רצון מכל ההיבטים של השירות והדיווח באחוזים בקטגוריות הגבוהות ('מרוצה מאד', 'מרוצה') נעה בין 60%-70%. שביעות הרצון מדרך הטיפול בבעיות בצבא הייתה הנמוכה מבין כולם ועמדה על 50%.

תרשים מס' 2: תפיסת השירות בצה"ל (באחוזים).

בשאלה זו רצינו להבין מה היא התפיסה הרווחת של השירות הצבאי, מה מידת החשיבות שלו והאם הוא נתפס ככבוד.

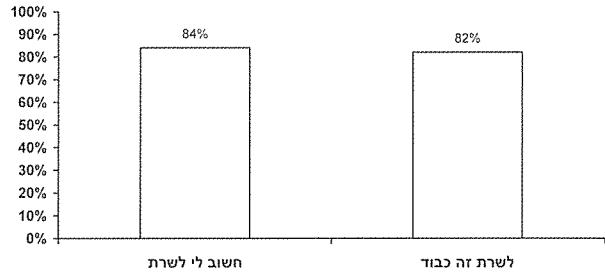
השאלה הייתה: באיזו מידה אתה מסכים עם כל אחד מהמשפטים הבאים: "לשרת בצה"ל זה כבוד" ו-"חשוב לי לשרת בצה"ל".¹³ באופן כללי, עולה כי השירות עבור החיילים הוא שירות משמעותי וחשוב, ושיש בצדו כבוד.

■ אילן, שחר. "הגשמים הבדוים מספיק ישראלים בשביל צה"ל, אבל לא כדי לקבל תעודת זהות". הארץ, 01 באוקטובר 2006.

דיווחים מהעיתונות

עבלה מס' ו: שאלת עידוד הגיוס: בשאלה זו רצינו לברר מהם הגורמים שלדעת החיילים יכולים לעודד גיוס לצה"ל. השאלה הייתה "מה יכול לדעתך לעודד בני נוער נוספים מהעדה שלך להתנדב לצה"ל?". (N=112).

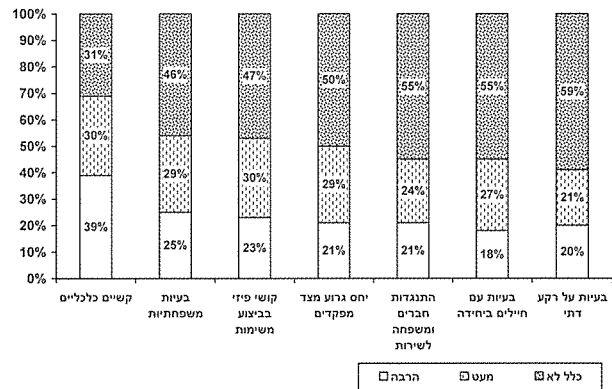
שכיחות	ציטוטים	שיפור התנאים הכלליים בצבא
26%	משכורת טובה, תנאי כלכלה טובים, להיות במסגרת בטוחה מבחינה כלכלית.	
22%	תנאים טובים, יציאות מתאימות, קיצור שירות, ליווי וסיוע מיום הגיוס.	
20%	חיים אזרחיים טובים יותר, עתיד לבניית משפחה, אפק, התקדמות ופיתוח, לימודים והכשרה מקצועית אחרי השירות.	
13%	העסקת חיילים משוחררים, להבטיח מקום עבודה אחרי השירות, שילוב ברווחות המדינה (משרדי ממשלה).	
18%	שוויון עם שאר חיילי המדינה, שרות חובה לכולם, שצה"ל ייתן להם את הזכויות, לקיים הבטחות לחיילים, לזכור את החללים הבדואים, הקצאות לבדואים, לשלב בדואים בכל יחידות צה"ל, לדאוג לבדואים בכל היחידות ולא רק לגששים ולגדס"ר.	
15%	שוויון זכויות בין בדואים ליהודים, שנרגיש אזרחים שווים זכויות אחרי שפושטים את המדים וחוזרים להיות ערבים, להיות שייך לחברה, לא להפלות לרעה, לא גזענות, לכבד את האדם, תנאי קבלה שווים בשוק העבודה ובמוסדות להשכלה גבוהה.	
7%	שיקדמו אותנו במערכת, יותר המשך לקבע ביחס לעדות אחרות.	
6%	הסברה ועידוד, לעשות הרצאות ופרסום, להקים סדנאות הסברה לצעירים בבי"ס, להגיע לכל בית ולהסביר על צה"ל.	
18%	תמיכה מהבית, להשאיר את השירות בהתנדבות, המסלול החדש, השקעה במגזר הבדואי בהיבטים של מעמד, חינוך ותשתיות.	

תרשים מס' 3: קשיים בשירות (באחוזים)

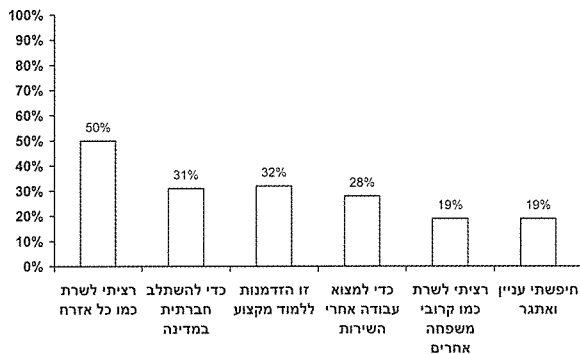
בשאלה זו רצינו לבחון עד כמה נתפס השירות הצבאי כקשה ומהו הבעיות המרכזיות עמן מתמודד החייל. כפי שניתן לראות בגרף המצורף, מעידים על שירות צבאי לא קל, שבו רבים נתקלים בבעיות שונות¹⁴.

השאלה הייתה: "חיילים נתקלים בקשיים שונים במהלך שירותם הצבאי. האם נתקלת בכל אחד מהקשיים הבאים במהלך שירותך הצבאי?"¹⁵

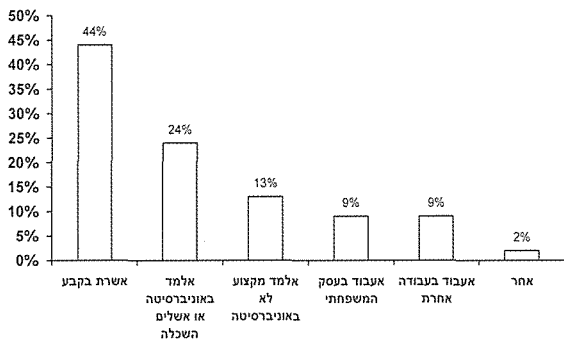
תרשים מס' 4: ההחלטה להתנדב (באחוזים)

"מדוע החלטת להתנדב לצה"ל? החיילים התבקשו לסמן את שלוש התשובות העיקריות עבורן מרשימה סגורה, או לציין "אחר". תשובות אחרות שצינו בכתב והתאימו לאחת הקטגוריות מהרשימה הסגורה, הוכנסו אליהן. תשובות שונות לגמרי הן אחוז בודד ובשל כך לא הוכנסו לגרף.

תרשים מס' 6: תפיסת העתיד (באחוזים).

בשאלה זו רצינו לבחון מהן הציפיות של החיילים משירותם הצבאי. "באיזו מידה אתה חושב שהשירות הצבאי... [נאן נשאלו שש שאלות שונות שהמשיבו את המשפט כפי שניתן לראות בתרשים מטה]" למשיבים ניתן לבחור בתשובתם בין חמש תשובות סגורות בתחומים של השתלבות חברתית, כלכלית ואישית¹⁶.

תרשים מס' 5: ציפיות מהשירות (באחוזים).

בשאלה זו רצינו לבחון מהן הציפיות של החיילים משירותם הצבאי. "באיזו מידה אתה חושב שהשירות הצבאי... [נאן נשאלו שש שאלות שונות שהמשיבו את המשפט כפי שניתן לראות בתרשים מטה]" למשיבים ניתן לבחור בתשובתם בין חמש תשובות סגורות בתחומים של השתלבות חברתית, כלכלית ואישית¹⁶.

